

JURNALUL IOANEI EM. PETRESCU ȘI PARADIGMA SCRISULUI FEMININ

Drd. Melinda CRĂCIUN

Universitatea „Petru Maior”, Târgu –Mureș

Abstract

Starting from Bachelard's dichotomy between *animus/anima*, the paper tries to prove that Ioana Em. Petrescu's *Journal* applies for the paradigm of feminine writing. We discuss just some elements, such as lucid self-analysis, the quest for the self, patience or introspection, in the idea that '«Total reading » of the literary work remains an ideal – but also a utopia – of critics, but multiplying readings (points of view) actually compensates total reading whose nostalgia flows, though, in the pages of any critic construction, no matter how lucid it is'. (Configurations)

Paradigma scrisului feminin

În cartea sa *Poetica reveriei*¹, Gaston Bachelard (pe linie fenomenologică și pe urmele lui Jung) susține că în Psyché-ul uman, fie că e vorba despre un bărbat sau o femeie, cooperează și se confruntă un *animus* și o *anima*. Bărbatul cel mai viril, spune el, are pe lângă un *animus* puternic și o *anima*, ce poate avea uneori manifestări paradoxale. În același timp, și cea mai feminină femeie are determinări psihice care dovedesc existența în ea a unui *animus*. „Viața socială mondenă, cu rivalitățile ei care amestecă genurile, ne învață să ne înăbușim manifestările de androgynie. Dar în reveriile noastre, în marea singurătate a reveriilor noastre, când suntem atât de profund eliberați, încât nici nu ne mai gândim la rivalitățile posibile, tot sufletul nostru se impregnează de influența lui *anima*.”² Bachelard caută să demonstreze că reveria, în starea ei cea mai simplă și mai pură, ține de *anima*, în timp ce visul de *animus*. „Reveria fără drame, fără evenimente, fără complicații ne dă adevăratul repaus, repausul femininului. Ea ne dăruiește dulceața vieții. Dulceață, lentoare, liniște...”³ Plecând de la schema bachelardiană a dihotomiei *animus / anima* putem accepta că există o anumită parte a prozei literare guvernate de *anima* (Jung susținând că poezia este în întregime un rezultat al sensibilității feminine) ca rezultat al reveriei, cu trăsături precum sentimentalism, susceptibilitate, ingenuitate erotică, emoții metafizice, rafinament, speculativitate, intimitate etc. Aceasta ar aparține unei paradigme a scrisului feminin, ce poate cuprinde atât proză

¹ Gaston Bachelard, *Poetica reveriei*, traducere din limba franceză de Luminița Brăileanu, prefață de Mircea Martin, Editura Paralela 45, Pitești, 2005.

² Ibidem., pag. 68.

³ Ibidem., pag.28.

scurtă cât și romane (poezia ține de un alt demers demonstrativ) ale unor epoci și curente diverse.

În același timp, Virginia Woolf, când spunea, prin anii '30, că o femeie, dacă ar scrie ca o femeie, ar pune lucrurile în ordinea lor firească, adică ar fi atentă mai ales la fragmentare, desfășurare și ordinea așteptată, nu se referea nici la feminitatea construită social, nici la sexul biologic. Scriitoarea se gândea mai ales la o unificare – în scris – a minții și la o punere în ordinea firească a faptelor literare. A insista pe latura feminină sau pe cea masculină a scrisului nu e decât o formă de a „sensibiliza” sau de a „raționaliza” resorturile interioare ale scrisului și de a clasifica mai ușor o realitate oricum destul de puțin supusă teoriilor, afirma Simona Șora⁴. A fi „masculin de feminină sau feminin de masculină” – cum le cerea autoarea femeii care scrie ca femeie, dar și bărbatului care își impune, în scris, doar „latura masculină a gândirii” – nu înseamnă altceva decât respectarea complexității, stranieții și inovației din scrisul oricărui scriitor care își merită numele. Virginia Woolf pune în discuție „minte androgină, sonoră și spongioasă care transmite emoția fără dificultate” tocmai fiindcă este în mod natural „nedivizată, incandescentă și creatoare”, și folosește sintagma de „scriitură feminină” valorificând aspectul ei sensibil și misterios.

„Literatura feminină” – componentă a paradigmei scrisului feminin

În perioada interbelică, în anii 20 – 30, la noi se scrie o literatură ce se ivește, susține Doina Uricariu⁵ dintr-un „labirint de neliniști și interogații”, literatură intelectualizantă și citadină, caracterizată prin sentimentalism, susceptibilitate, ingenuitate erotică, emoții metafizice, rafinament, speculativitate, intimitate, o literatură analitică și obsesivă. Specialiștii au conchis, începând cu Lovinescu și Călinescu, faptul că multe din aceste trăsături sunt specifice literaturii scrise mai ales de femei și au cuprins textele și pe autoarele lor sub restrictiva umbrelă a „literaturii feminine”. Puține sintagme critice au avut parte de mai multă neîncredere și condescendență, decât aceea de „literatură feminină”. „Sintagma «literatură feminină» a avut [...] un efect de nivelare și de anihilare, de integrare, dar și de unificare și uniformizare, depersonalizare chiar, sub una și aceeași emblemă, cu consecințe opuse individualizării, capabile să arunce vălul anonimatului asupra acestui gen de proză, scriitoarele devenind astfel autoare ale unor variațiuni pe aceeași temă.”⁶ În critică, perioada interbelică e dominată de eticheta pusă de George Călinescu, ce susținea că femeilor, în scris, le lipsește interesul „pentru ideile generale, pentru finalitățile îndepărtate ale universului,

⁴ *Regimul artelor și munițiilor, Puzzelecturi*, în „Dilema veche”, Anul III, nr.112 - 23 martie 2006.

⁵ În volumul *Ecorșeuri*, Structuri și valori ale poeziei românești moderne, Editura Cartea Românească, București, 1989, pag. 33.

⁶ Liana Cozea, *Prozatoare ale literaturii române moderne*, Oradea: Biblioteca Revistei Familia, 1994, pag. 15;

pentru simboluri, pentru problema morții cosmice. Viața simțurilor, a căminului și a societății, cu încrederea implicită în aceste valori, sunt singurele aspecte cultivate.”⁷ Șerban Cioculescu afirmă că scriitoarele „fac din afectivitate și aproximație psihologică o vagă profesie”⁸, sondându-și sufletul cu o „luciditate monstruoasă” după modelul Hortensiei Papadat – Bengescu, dând impresia, până la urmă, de variațiuni pe aceeași temă. Chiar și Nicolae Balotă, analizând opera lui Henriette Yvonne Stahl, afirmă că „în creația lor prozatoarele sunt orientate exclusiv spre domeniul experiențelor erotice [...] a împlinirii vieții”⁹, deci apropierea de proza lor s-ar putea face numai din această direcție, iar demersul ar fi inutil, nimic nou nu se poate descoperi.

Totalitatea acestor observații, ce converg înspre ideea reduționistă că literatura scrisă de femei se rezumă la analiza psihologică și sondarea vieții subterane prin introspecție, dovedesc superficialitatea cu care criticii au abordat acest palier, dovedindu-se nerăbdători cu un tip de scriitură ce necesită o mai mare atenție pentru a-și putea dezvălui nuanțele. Poate că într-o perioadă atât de efervescentă a literaturii române, grăbită să recupereze tot teritoriul pierdut în secolele trecute nu s-a găsit timpul necesar, mai ales când nume sonore au etichetat și clasat „fișierul” cu sentință irevocabilă. „Introspecția, deci sondarea vieții subterane, excesul de analiză psihologică devin calitatea și defectul de căpăți al epicii feminine. În aceeași măsură în care întrunește elogiul, va declanșa și reproșuri, conducând, în final, la etichetări definitive, cu valoare axiomatică, fără putința vreunei corectări sau ameliorări ulterioare.”¹⁰ Corectări au fost totuși realizate de cercetătoare precum sau Elena Zaharia - Filipaș sau Liana Cozea, care au consacrat volume întregi pentru repunerea în discuție a unor autoare și revalorificarea operelor acestora. Elena Zaharia-Filipaș, cunoscuta editoare a lui Ion Vinea, în volumul *Studii de literatură feminină*, (editura Paideia, București, 2004) consideră *literatura feminină* ca fiind o etichetă convențională, desemnând *literatura scrisă de femei*, având (cu excepțiile de rigoare) ca subiect feminitatea și ipostazele ei. Ea nu susține existența unei scriituri feminine, fiind clar antilovinesciană în chestiunea feminității literare, ci deconstruiește minuțios, actual și cu umor, modelul de feminitate, în cele șase puncte (instinctualitate, pudoare, mister, sentimentalism, lirism și subiectivitate) pe care criticul de la „Sburătorul” le schițează în *Critice*. Pe poziții diferite față de exegeții interbelici, pentru care literatura era doar o vocație bărbătească, Elena Zaharia-Filipaș studiază variatele ipostaze ale *scriiturii feminine / literaturii scrise de femei*, de la sburătoristele Hortensia Papadat-

⁷ George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediția a doua, revăzută și adăugită, Ediție și prefață de Al. Piru, București: Editura Minerva, 1982, pag. 737;

⁸ Șerban Cioculescu, *Aspecte literare contemporane, 1932 – 1947*, București: Editura Minerva, 1972, pag. 304;

⁹ Nicolae Balotă, *Henriette Yvonne Stahl. Între zi și noapte*, „România literară” 4, nr 14, 1 aprilie 1971, p. 14 – 15;

¹⁰ Liana Cozea, op.cit., pag 13.

Bengescu, Ticu Archip, Henriette Yvonne Stahl, Lucia Demetrius, Cella Serghi sau Ioana Postelnicu, la Dana Dumitriu sau Ileana Vulpescu. Interesant este că, deși respinge (cu argumente) existența unei scriituri feminine, înlocuind criteriul sexului biologic sau al diferenței de gen cu afirmarea unei tematici, sensibilități, creativități feminine și a unui statut ontologic diferit al femeii, precum și a unei granițe culturale a feminității, Elena Zaharia-Filipaș descrie o serie de modalități practice de interiorizare, în proza scrisă de femei (cu excepția parțială, de maturitate, a Hortensiei Papadat-Bengescu), ce caută să refuze modelul, să-l sfideze sau să i se opună total, oferind astfel premisele circumscrierii unei paradigme a scrisului feminin.

Liana Cozea, în toate cele cinci volume destinate autoarelor, din care două monografii¹¹, va suprapune total sintagma de „literatură feminină” literaturii scrise de femei, deși este de acord și domnia sa că există câteva coordonate ce pot fi reperate și la scriitorii precum Camil Petrescu sau Anton Holban ori Max Blecher. Autoanaliza lucidă, excesul de sondare a psihicului uman pe de o parte și senzualitatea, erotismul, căldură iradiantă, pe de altă parte nu sunt singurele trăsături ce definesc literatura scrisă de femei, precum nu lipsesc nici din unele scrieri ale bărbaților. Liana Cozea numește „literatură feminină” acea „tradiție a scrisului feminin [...] ca spațiu literar distinct oarecum asemănătoare literaturii engleze – «feminine prose» sau «women’s writing»”¹², despre care la noi, susține ea, se poate vorbi abia în primele decenii ale secolului al XX-lea.

Eugen Negrici conchide că „Nici stilul, nici viziunea artistică și nici planul moralei actului creator nu furnizează destule argumente viabile pentru a atașa un sex anume literaturii.”¹³ Nici nu se pune problema atașării unui sex literaturii, ci este vorba de trasarea unor principii care disting legăturile și opozițiile fundamentale între noțiuni dominante cu funcție de comandă și control al gândirii, manifestate în scris în operele literare. Dacă operele prezintă printre trăsături intimitate, fragmentaritate, sensibilitate, luciditate, introspecție ș.a.m.d., atunci pot fi înscrise într-o paradigmă a scrisului feminin.

Jurnalul – componentă a paradigmei scrisului feminin

Structură deschisă prin excelență, definită drept expresie a unui efort de reconstruire a identității, jurnalul continuă să suscite interesul criticilor și al istoricilor literari, generând

¹¹ *Prozatoare ale literaturii române moderne*, Oradea: Biblioteca Revistei Familia, 1994, *Cvartet cu prozatoare*, Oradea: Biblioteca Revistei Familia, 1997, *Dana Dumitriu, Portretul unei doamne*, cu o postfață de Nicolae Manolescu, Pitești: Ed. Paralela 45, Colecția Deschideri, Seria Universitas, 2000, *Exerciții de admirație și reproș - Hortensia Papadat-Bengescu* – Pitești: Editura Paralela 45, Colecția Deschideri, Seria Istorie literară, 2002, și *Confesiuni ale eului feminin*, Pitești: Editura Paralela 45, Colecția Deschideri, 2005.

¹² Liana Cozea, *Prozatoare ale literaturii române moderne*, ed. cit. pag. 10.

¹³ Eugen Negrici, *Iluziile literaturii române*, Editura Cartea românească, București, 2008, pag. 205.

discuții diverse în ceea ce privește ambiguitatea structurală, statutul său literar sau raportul dintre instanțele textului (autor/narator/personaj). Teoreticienii tratează jurnalul intim mai întâi ca mod de a trăi („*manières de vivre*”), abia apoi ca gen literar.

Departate de a epuiza polimorfismul său constitutiv, definițiile potențază fascinația exercitată de confesiune, sugerând diverse posibilități de explorare a scriiturii în cauză: ca lipsă de imaginație, ca oglindire a eului, ca gen al incertitudinii, ca procedeu literar, în fine, ca modă, strategie, eșec etc. Fixarea așa-numitelor „clauze”, care-i asigură funcționarea și-i determină structura definitorie, trădează primele dificultăți de construcție ale genului. Toate concluziile la care ajung cercetătorii converg spre ideea că textul confesiv nu se încadrează în limitele unui gen canonic. Practica demonstrează că abaterile sunt frecvente, iar metamorfozele formale și variațiile tematice devin o cutumă în diaristica actuală. Pe de altă parte, reticențele față de jurnalul intim lansează alte numeroase întrebări care vizează funcționalitatea textului, utilitatea sa. În asemenea circumstanțe, o definiție completă pare o utopie, dar una care poate fi depășită prin conjugarea altor două definiții: una de tip structural, evidențiind specificitatea genului, cealaltă de tip funcțional, relevând utilitatea, scopul scriiturii confesive. Sub aspect structural, jurnalul intim se definește prin câteva „legi” care îi determină configurația și îl diferențiază de genurile conexe (autobiografia, memoriile, corespondența, biografia). În viziunea lui Eugen Simion, este vorba de șase „clauze” care fundamentează poetica jurnalului intim: fragmentarismul, calendaritatea, simultaneitatea, sinceritatea, autenticitatea și confidențialitatea.

În ceea ce privește funcțiile textului confesiv, cercetătorii au identificat diverse motive de a ține un jurnal intim: de la motivul de ordin psihologic, religios, terapeutic la cel tragic și estetic. Este o temă mereu deschisă, pentru că sunt atâtea motivații de a ține un jurnal câte jurnale există. În majoritatea cazurilor, jurnalul are funcția de aide-mémoire, salvând fragmentele existenței de confruntarea cu timpul, cu moartea. Motivația psihologică este fundamentală pentru diariștii care țin jurnalul pentru a se cunoaște pe sine. Nu este o funcție în exclusivitate a jurnalului, de vreme ce studiul ființei profunde intră în categoria mai largă a literaturii subiective (v. memoriile, autobiografia). Există, totuși o deosebire de nuanță: în timp ce autorul de memorii caută să se facă cunoscut, diaristul caută să se cunoască. Scopul prioritar al diaristului este autocunoașterea, dar acest demers nu elimină posibilitatea de a se face cunoscut prin intermediul textului confesiv, proiectat ca autoanaliză. Așa cum cunoașterea de sine nu poate fi înțeleasă în afara conștiinței proprii individualității, nașterea jurnalului intim ca „gen al sinelui” (E. Simion) este provocată de apariția conștiinței personalității individului și a libertății sale de a se gândi pe sine ca unicitate și, totodată, de a încerca să se situeze în lume. Este, de fapt, același tip de naștere ca și în cazul literaturii scrise

de femei, dacă ținem cont că scrisul (pentru femei) a însemnat debutul unui proces de emancipare, de dezlegare de constrângerile societății patriarhale și chiar de tirania falocrată. Acest proces a presupus la început, în faza lui exhibitorie, o bravare a eliberării de complexe și o înfruntare, în forme specifice, a pudibonderiei. A fost, până la urmă, o căutare a propriei individualități, o încercare a femeii de a se situa în lume.

Creat de latura umană ce ține de anima, caracterizat prin sentimentalism, susceptibilitate, ingenuitate erotică, autoanaliză lucidă, exces de sondare a psihicului uman, senzualitate, erotism, căldură iradiantă, emoție metafizică, rafinament, speculativitate, jurnalul intim, fie că e scris de bărbați sau de femei, poate fi încadrat într-o paradigmă a scrisului feminin.

Jurnalul Ioanei Em. Petrescu și paradigma scrisului feminin

„Singurul meu erou, știu, nu pot fi decât eu însămi.”

(Ioana Em Petrescu, *Jurnal*.)

Una dintre cele mai interesante scrieri diaristice nedestinate publicării, ce poate sta mărturie posibilității construirii paradigmei scrisului feminin, aparține Ioanei Em. Petrescu.¹⁴ Este adevărat că autorul, ca femeie, își poate înscrie lucrarea mult mai ușor într-o astfel de paradigmă, datorită însăși naturii sale umane, dar să nu uităm faptul că vorbim despre un critic literar ce s-a impus posterității tocmai prin rigoare și o mare limpezime a cugetării. Structurarea criteriilor și a conceptelor într-un sistem definește demersul unitar și totalizant al lucrărilor sale, este de părere Ion Vlad¹⁵, iar o sintagmă „Configurații”, conform căreia în abordarea scriitorilor guvernează parcă nevoia „de a organiza realul, de a-i da formă, de a-l face inteligibil la nivelul percepției, geometrizându-l”, pare a-i caracteriza întreg demersul critic. Plecând de la un mod configuraționist de a înțelege dinamic forma, ea construiește un model generativ deosebit de eficient, mai ales că pentru aceste ipoteze teoretice autoarea a căutat temeinice argumente în biologie, fizică, filozofie, psihologie sau artă. Ioana Em. Petrescu instituie un dialog eu – operă – lume, ce „se realizează după un desen și un ritm specific. Studiul individualului conduce spre arhetipal, dezvăluind modelele interne și înțelesurile de profunzime ale operei, criticul (în persoana căruia fuzionează istoricul și teoreticianul) dezvăluindu-se pe sine însuși...”, consideră Georgeta Antonescu¹⁶. Și Sanda

¹⁴ *Jurnal (1959 – 1990)*, Ediție îngrijită de Rozalia Borcilă și Elena Neagoe, Cuvânt înainte de Elena Neagoe, Postfață de Carmen Mușat, Pitești, Editura Paralela 45, 2005.

¹⁵ *Conceptele istoriei literare și fascinația textului*, în *Portret de grup cu Ioana Em. Petrescu*, volum realizat de Diana Adamek și Ioana Bot, Editura Dacia, Cluj, 1991, pag. 57.

¹⁶ *Recuperarea tradiției*, în *Portret de grup cu Ioana Em. Petrescu*, volum realizat de Diana Adamek și Ioana Bot, Editura Dacia, Cluj, 1991, pag. 77.

Cordoș susține că actul critic pe care îl propune autoarea este eminent dialogal, „atât în sensul comunicării vii cu textul, cât și în sensul deja numit de «contextualizare ceva mai largă», adică provocarea în textul însuși a unei stări dialogale, a deschiderii sale spre istoria literaturii sau, cel mai adesea, spre un model cultural.”¹⁷ Astfel, lucrările Ioanei Em. Petrescu¹⁸ depășesc sfera criticii și chiar a poeziei literare, pentru a configura o filosofie a culturii, urmărind producerea sensului în creația culturală, deoarece, consideră ea, existența umană este ontologic culturală.

Născută și educată într-o familie intelectuală de mare ținută, a căutat, la rândul ei să construiască în juru-i sentimentul de castă al unei unități spirituale elitiste.¹⁹ „De la Ioana Em. Petrescu am învățat patetismul condiției noastre intelectuale orgolioase, de la ea am deprins știința de a duce lucrurile până la capăt și de a nu le abandona decât cu prețul înfrângerii care generează un nou început, și apoi altele, în serie continuă, dar tot de la ea am rămas cu deliciul complet al unor mici nimicuri ale vieții, cu știința profundă a jocului existențial, și cu convingerea că aceste delicii ilicite trebuie savurate până la capăt, fiindcă starea de intelectualitate ca atare nu poate fi concepută ca o tensiune continuă, nimicitoare, distructivă: dimpotrivă e nevoie să înveți să te și destinzi pe alocuri, să dizolvi tensiunea gândului continuu și a ideii în mișcare prin mici gesturi sau reverii ocazionale defulante, fiindcă, altfel, regularitatea tensionată a vieții devine în mod inevitabil oprimentă, trăită monoton, ca o obsesie – și-n cele din urmă, ca o mortificare.”²⁰ Cuvintele lui Ștefan Borbely vorbesc pentru toate generațiile de studenți ce-au intrat în contact cu ea, deoarece, alături de spiritul critic și erudiția dobândită prin ani mulți de muncă susținută, a fost un charismatic profesor, iubit și admirat de studenții săi, pe care nu o dată, în epistolele americane, îi numește, cu afectivitate, „copii”. „A fost un model uman impecabil, fără crispări și fără inflexibilități catedratice pedante, care-și trăia superioritatea ca joc cu sine și cu ceilalți, ca sublimare ludică.”²¹

Lectura jurnalului, dar și a scrisorilor americane, alături de opera critică, duce spre concluzia bachelardiană că scriitorul Ioana Em Petrescu, în operele sale, pe lângă fermitatea și cerebralitatea guvernate de *animus*, dă dovadă de răbdare, pudoare, mister, sentimentalism,

¹⁷ Sanda Cordoș, Căutând sensul lumii, în *Portret de grup cu Ioana Em. Petrescu*, volum realizat de Diana Adamek și Ioana Bot, Editura Dacia, Cluj, 1991, pag. 112.

¹⁸ antum: *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, București, Editura Minerva, 1979, *Eminescu și mutațiile poeziei românești*, Cluj, Editura Dacia, 1989, *Ion Budai Deleanu și eposul cosmic*, Cluj, Editura Dacia, 1974, *Configurații*, Cluj, Editura Dacia, 1981; postum, *Ion Barbu și poetica postmodernismului*, București, Editura Cartea Românească, 1993, *Eminescu - poet tragic*, Iași, Editura Junimea, 1994, *Molestarea fluturilor interzisă (scrisori americane, 1981-1983)*, 1998, *Modernism. Postmodernism. O ipoteză*, Cluj, Casa Cărții de Știință, 2003, *Studii de literatură română și comparată*, Cluj, Casa Cărții de Știință, 2005.

¹⁹ Ștefan Borbely, *Ironii, jocuri, săgălnicii*, în „Familia”, nr.2, februarie, 2001.

²⁰ Ibidem, pag. 45.

²¹ Ibidem., pag. 46.

lirism sau subiectivitate permițând clasarea, cel puțin a jurnalului, într-o paradigmă a scrisului feminin.

„Din mine, ca om, n-oi scoate niciodată o capodoperă.” susținea la 13 ianuarie, 1967. La cei 25 de ani pe care îi avea atunci, autoarea se confrunta cu o profundă criză de identitate, ce se reia pe parcursul cărții, dezvăluind o tensiune acerbă și permanentă dintre eul profund și eul social, luminând o latură a vieții interioare trăită cu mare intensitate și puțin cunoscută celor ce-au avut privilegiul de-a-i fi prin preajmă. Fabricarea unei „Ioane de comandă” și refularea unei „Ioane pe care o înăbuș tot timpul” (pag. 214) conduce uneori spre crize în care „Nu mai am nici puterea spre a-mi juca mie însămi un personaj sau altul.”(pag. 227) Aici intervine rolul de mediator al jurnalului în care, scriind profund eliberată, fără a se gândi la obligații sociale sau la judecata vreunui ochi extern, se abandonează sieși, eliberându-se. „Adică precis: singurul mod real de a exista onest mi se pare a fi pentru mine posibilitatea de a scrie. Să mă eliberez de îndoieli, de spaime, de mine, exprimându-mă. Și, în același timp, să-mi motivez prin creație inutilitatea asta absolută. Salvarea etc. etc. etc.” Trăiește intens, cerebral, intelectual fiecare moment al vieții consemnat, poate și pentru că „Ioana intrase în Universitate cu Universitatea în ea. O simțeam, noi, colegii de an ca și irigată de îmblânzite seve ale culturii, inițiată, cumva.” scrie Ion Pop în *Portret de grup...*²². Caietul al treilea, cu care începe *Jurnalul*, și care prezintă evenimentele începând cu terminarea liceului și admiterea la facultate, poate sta mărturie în acest sens. Printre rânduri, afirmația lui Ion Pop se ancorează în mărturisiri precum cea din 26. VII. [1959] „Cumplitul examen de maturitate l-am luat cu felițări din partea comisiei etc. etc. Mă așteaptă însă un alt examen, mai frumos, dar mai greu: admiterea. Am început să-nvăț, ceea ce-mi procură o deosebită plăcere.” (pag.15) Citește foarte mult, fișează, emițând judecăți asupra cărților citite, (Maeterlink, *L'oiseau bleu*, este „o carte superbă”, Holban e văzut ca „un Marcel Proust al României”, iar Simone de Beauvoir, *Amintirile unei fete cuminți* este „O carte pe care o citești cu inima.”), apropiindu-se aici de Jeni Acterian, care, în al ei jurnal²³, recurgea de multe ori la analize detaliate ale operelor lecturate. Între cele două jurnale pot fi găsite mai multe similitudini cum ar fi și faptul că ambele ființe trăiesc un acut sentiment al singurătății, pe care uneori și-l doresc, alteori caută să-l alunge, dar o dată alungat, și-l doresc din nou. „Acum stau, îngrozitor de singură, scriu, citesc și... aștept. Am mai trăit de atâtea ori sentimentul ăsta al unei singurătăți grele de așteptare, pline de dorința unei prezențe exterioare, care să mă trezească, să-mi inoculeze un tonifiant, să aducă puțină viață proaspătă într-o minte prea

²² *Portret de grup cu Ioana Em. Petrescu*, volum realizat de Diana Adamek și Ioana Bot, Editura Dacia, Cluj, 1991, pag. 17.

²³ *Jurnalul unei fete greu de mulțumit*, Editura Humanitas, București, 2005;

încărcată de abstractizări”(pag. 29), scria Ioana Petrescu în pragul majoratului. Nici Jeni Acterian, în ciuda aparențelor (merge la filme, teatru, spectacole, se întâlnește cu diferite persoane din anturajul familiei), nu este o ființă socială. „Ce bine e în singurătate, cu Proust în fața ta.”²⁴ Înzestrate cu o luciditate neobișnuită vârstei, diaristele recurg mereu la autoanaliză, rezultatul fiind adeseori izolarea, închiderea în sine, eventual în compania lecturilor și compunerea unui alt *eu*, care să corespundă cât de cât așteptărilor.

Ioana Em Petrescu este conștientă, încă de foarte tânără, că „Viața trebuie trăită, nu citită”, așa cum i-o spune și J.: „Dar, ca să trăiești, îți trebuie forță, hotărâre, putere, iar eu sunt slabă, sunt ființa pe deplin încredințată hazardului.”(pag. 14) Lamentațiile adolescenței sunt, pe de o parte specifice vârstei, însă conștientizarea neputinței conferă un tragism aparte scriiturii, ce domină întreg jurnalul. Revine din când în când la ideea că viața în lume e, de fapt, un șir de tranzacții, un compromis, ai cărui termeni se schimbă din mers: „Am impresia că nu mai am nici o resursă interioară. E un cerc vicios. Felul ăsta de viață mă seacă. Pentru a mă recuceri, întreagă, mi-ar trebui un gest de voință. Ar trebui să schimb multe și-n primul rând, să mă schimb pe mine.” (pag. 148) Din această perspectivă, jurnalul vorbește despre tensiunea permanentă dintre eul lăuntric și eul social, fără a disipa aura de mister ce s-a construit în jurul acestei personalități complexe. Despre pluralitatea eurilor vorbește și ea explicit, atunci când recunoaște că este adeseori nevoită să se reconstruiască în personaje, mai mult sau mai puțin apropiate de ceea ce e ea în lăuntru ei: „Și mai demult, el era atît de intim încît eu trăiam în fața lui deschis, ca-n cea mai deplină singurătate... Acum mi-am compus însă și pentru el un personaj. Dar un personaj în a cărui strictă intimitate trăiesc aproape tot timpul, care se impune treptat, care mă dă la o parte și a cărui principală ocupație e să mă facă să uit de mine. [...] Ordonat, meticolos. Orice trăznaie, interzisă. Orice intimă și spontană derută, suprimată.”(pag 214) Se revendică, deci, prin paginile jurnalului, nevoia de recuperare fie și în parte, de înțelegere a lucrurilor pe care credea că le-a pierdut, amintiri din existența ei pre-socială. Dacă, așa cum reiese din aceste pagini, dar și din scrisorile pe care le trimite din Los Angeles către cei dragi, nu face chiar ce vrea, se consolează că poate să (mai) fie ce vrea, să nu răspundă la stimuli, să se deghizeze. Astfel va scrie despre teama că va ajunge ceva, nu știe încă sigur ce anume, că are cândva de dat socoteală pentru cât s-a plictisit, fără rost, în viață, despre întâmplările întâmplătoare care au rămas (sau nu...) fără efect, despre gândurile pe care și le ascultă, cu strângere de inimă, știind că e singura care le înțelege.

În ultimul caiet, autoarea caută să dea câteva explicații în ceea ce privește rostul jurnalului, construind astfel, un fel de poetică a sa, în asentimentul cercetătorilor care susțin că

²⁴ idem. pag. 62.

cei mai buni teoreticieni ai jurnalului sun diariștii înșiși. „Să ne lămurim, deci – de când mă știu, recurg la jurnal în situații de nemulțumire (cu lumea, cu mine etc.) care trebuie clasificate și implicit exorcizate.” (pag. 251) O funcție psihologică deloc neglijabilă, dacă ne gândim că în „falsul” dialog ce se instituie între diaristul ce scrie și cel ce se scrie, sunt lămurite platonician multe din problemele existențiale, se găsesc rezolvările adecvate și sunt vindecate rănilor deschise. „Ce leac! Cred că «dragă Jurnalule» m-a mai scos dintr-un impas. Și încă dintr-unul destul de al dracului, că-ncepusem să-mi număr diazepamele tezaurizate.”(pag. 247) sau mai încolo, „Așa e că leacu-i bun? Cu ce lacrimi mă pornisem să scriu, bântuită de toate adierile catastrofale ale timpului (sentimentul cela nedefinit și sugrumător care m-a deștrămat întotdeauna). Pentru moment, pare că am scăpat.” (pag. 259). Interesantă este suprapunerea propriei identități cu cea a jurnalului: „... pentru mama, eu sunt cam ce e jurnalul pentru mine: groapa de nisip unde îți îngropi, pe șoptite, vorbele care altfel te-ar sufoca. Și cred că toate plângerile astea – exorcizate prin clarificare, poate – fac din nenorocitul de jurnal un fel de pavăză a decenței – o garanție că nu-i împovărez pe alții cu nemulțumirile mele.”(pag. 225) Nevoia de clarificare este una din funcțiile esențiale ce se desprind din aceste rânduri, personajul diarist percepend claritatea ca o condiție *sine qua non* a existenței. În funcție de aceasta putem defini raportul ei cu sine, cu Liviu, cu mama, cu prietenii, cu boala sau cu timpul. Acestea sunt numai câteva coordonate ce străbat jurnalul care, chiar dacă respectă legea Blanchot, precum și celelalte clauze despre care vorbește Eugen Simion (fragmentarismul, sinceritatea, autenticitatea și confidențialitatea), e guvernat de o unitate interioară de care, cu siguranță e responsabil animus. Latura feminină a scriiturii este însă cea care poate fi mult mai ușor detectată de-a lungul textului, una dintre trăsăturile acesteia, răbdarea, fiind un atribut ce se degajă din fiecare pagină. Apreciată direct de către Edgar Papu pentru pasiunea și răbdarea cu care tratează orice temă de cercetare, ea însăși răspunde că este vorba de o „trăsătură specific feminină, un fel de transfigurare în spirit, plecată de la aplicarea răbdătoare a împletirii dantelelor.”²⁵ Răbdarea, ca atribut specific feminin, este explicat de Edgar Papu în articolul citat mai sus prin „trăirea în nedreptate” la care a fost supusă femeia de-a lungul istoriei, existență învinsă prin răbdare, ca singura garanție a supraviețuirii. Dacă ne gândim la dureroasa luptă cu boala, dusă de autoare pentru supraviețuire, într-adevăr răbdarea, dar și o severă autodisciplină o declară învingătoare până în nefericita zi de 1 octombrie, 1990. „...disciplinându-mă – și înăsprindu-mă, poate – am învățat (la clinică, mai ales) să înghit enorm și să plâng apoi, pe săturate, pe sub pătură” (pag. 254)

²⁵ Edgar Papu, *Inventivitate și exactitate*, în *Portret de grup cu Ioana Em. Petrescu*, volum realizat de Diana Adamek și Ioana Bot, Editura Dacia, Cluj, 1991, pag. 8.

Dar și alte forme de răbdare se degajă din text. Răbdarea cu care se caută pe sine de la începutul jurnalului, de la „Nu știu nici eu ce vreau!”, la: „Ce înseamnă să fiu eu? Până unde exist eu?” (pag. 224), sau până la „Și totuși, sunt un om. Sunt un axis mundi pentru o sumedenie de dezaxați.” (pag. 243) Aceasta nu e, totuși, o concluzie, ci doar o constatare. Căutând să se înțeleagă pe sine, ea face un gest de autoconservare, deoarece fiind constrânsă de responsabilitățile sociale la dedublare, riscă să-și piardă eul lăuntric, pierdere percepută fatal ca pierdere a sinelui. Visează la capodoperă, la a-și cunoaște mecanismul interior, pentru a-l putea stăpâni. În ciuda acestui fapt, „Trăiesc în impulsuri. Iau foc pentru o idee, mă epuizez înainte de-a o fi epuizat, apoi o uit.” (pag. 230) Drumul căutării de sine duce, inevitabil, spre raportul eului cu timpul. „Timpul care poate însemna, în orice clipă, moarte.” (pag 231) Frica de timp va fi învinsă prin scris și dorința de a-l învinge, de a găsi clișee pentru a-l păcăli domină mai ales partea ultimă a jurnalului. „Mi-e frică de timp și-l înăbuș, ca să nu simt cum mă înăbușe el?” (20 X 1968)

Răbdarea cu care-și trăiește dragostea pentru Liviu, merită nuanțată, având în vedere faptul că Ioana Em. Petrescu se consideră printre puținii fericiți cărora le-a fost dat miracolul iubirii. „Dragostea asta nu e un pact de toleranță sau de conviețuire, oricât de completă. E o alegere; [...] E o fatalitate, dar și un act de conștiință. Iubindu-l renunț mereu, întruna, la un milion de posibilități. Renunț conștient, renunț cu bucurie și cu mândrie, renunț nu pentru că trebuie, ci pentru că sunt fericită să-i fac în fiecare clipă darul ființei mele întregi și pure.” (pag. 226) Disperarea cu care încearcă să nu transforme această iubire într-o „cârpă pentru neputință”, se construiește adeseori în fraze patetice, pline de imperative ce trădează luciditatea cu care și-a trăit viața, din fragedă copilărie, de după pierderea timpurie a tatălui, prima mare iubire. „Am vrut să fac filologia ca să pot repune în circulație (profesionist și competent) cărțile tatei – moștenirea sângelui și a numelui meu, dar și obiectul unei mari și adevărate iubiri, care trecea de mica mea persoană individuală.” (pag. 265)

Lucidă se dovedește a fi și în analiza propriei-i scriituri. Recitindu-și caietele în 1975 nota: „M-a pus naiba să le recitesc și n-am mai aruncat nimic, deși m-am simțit adesea jenată. Cam seamănă celebra mea «luciditate» cu cutia de rezonanță pentru ohtături adese.” (pag. 241) Deși recunoaște că și-a transformat jurnalul „într-un fel de «plângătoriu»”, renunțând la el când nu mai avea nevoie de „vrăji”, pentru că „un dialog real și nemaipomenit de adevărat, de frumos, mi-a fost dăruit”(pag. 251), revine în ultimii ani de viață la el, din dorința de a-l scuti pe soțul ei de obsesivele-i temeri. Pe măsură ce ne apropiem de finalul consemnărilor, apar mărturisiri ale felului în care autoarea și-a gândit, scris și judecat propriile cărți.

„*Budai – Deleanu* a fost pentru mine o – totuși plăcută – pierdere a libertății...[...] Dar *Eminescu* n-a mai fost un joc – decât, poate, un joc cu moartea, travestit, ascuns.” (pag. 256 -

257) Felul în care își analizează receptarea dovedește încă o dată, dacă mai era nevoie, că autoarea se cunoștea destul de bine și își aprecia corect scrierile, fără a se lăsa furată de întâmpinările elogioase ori critice, ci analizându-le, uneori ironic, realizând adesea exegeza exegezei cu mare rafinament.

Mai există în jurnal și câteva pagini impregnate de lirism, fără a deranja însă prin abundență, dar există și exerciții de autodisciplină demne de o reală invidie. Analiza atentă a textului permite descoperirea unui personaj fascinant, dar orice demers critic se dovedește, până la urmă, o pânză a Penelopei, permițând cu ușurință deconstruirea pentru ca mai apoi să se poată reconstrui o altă perspectivă. Însă, așa cum susține autoarea, în *Configurații*²⁶ „«Lectura totală» a operei rămâne un ideal – dar și o utopie – a criticii, însă multiplicarea lecturilor (a punctelor de vedere) suplinește în fond lectura totală, a cărei nostalgie plutește, totuși, în paginile oricărei construcții critice, oricât ar fi ea de lucidă.”

Considerat pe rând, de cei câțiva exegeți aplecați asupra cărții „lipsit de literaritate”²⁷ sau „Mărturie scrisă a vieții de dincolo de scris”²⁸, jurnalul Ioanei Em. Petrescu rupe vălul criticului puternic, rece în pasionalitatea lui, pentru a lăsa la vedere tenebrele introspecției, aducând un argument în plus, dacă mai era necesar, în favoarea dualității Psiche-ului.

„Doamnei”, cum o numiseră studenții ei²⁹ i-au fost dați doar 50 de ani de viață, în care să convingă posteritatea că merită atenția ce, din păcate, i-a fost doar parțial acordată în timpul vieții de critica de întâmpinare, și la fel, după dispariția sa prematură. Mulți consideră publicarea jurnalului un act de violare a intimității atât de strașnic păzite. Privită strict ca mărturie a omului de dincolo de cărțile ei și citită doar din unghiul căutării de senzații pe care ți le oferă pânditul peste gardul vecinului, astfel de imputări s-ar putea susține parțial, dar chiar și așa, însemnările zilnice din primul caiet și notările tot mai rare din celelalte două nu hrănesc deloc curiozitatea cititorului avid de „povestea senzațională” a vieții Ioanei Em. Petrescu. Așa cum nota și Ioana Bot în *Postfața* volumului *Molestarea fluturilor interzisă*³⁰ „Cei mai dezamăgiți vor fi cititorii care vor căuta în *epistolar* (iar în cazul nostru în *Jurnal, s.n.*) o altă Ioana Petrescu, în chip misterios ascunsă privirilor noastre în celelalte cărți ori în viața cotidiană”(pag. 256) Afirmația are valabilitate doar pentru cei care au cunoscut-o realmente pe Ioana Petrescu, pentru noi, ceilalți, care vedem azi în ea marele eminescolog

²⁶ Ed.cit. pag. 81.

²⁷ Nicoleta Sălcudeanu, în *Retina lui Orfeu* din „Cuvântul”, Nr. 3 (333), Aprilie, 2005.

²⁸ Dana Petroșel, în *Om de dincolo de nume* din *Convorbiri literare*, Nr. 9 / septembrie 2005

²⁹ conform mărturiilor din volumul colectiv *Portret de grup cu Ioana Em. Petrescu*, volum realizat de Diana Adamek și Ioana Bot, Editura Dacia, Cluj, 1991.

³⁰ *scrisori americane, 1981-1983*, Ediție alcătuită, postfață și note de Ioana Bot, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1998.

ardelean, se conturează prin jurnal și epistolar, un personaj fascinant și pitoresc, lucid și chinuit de propria-i luciditate, care și-a asumat destinul de a nu fi ca ceilalți.

„Deopotrivă ca universitar și ca scriitor, Ioana Em. Petrescu a reprezentat, cel puțin pentru cei care au avut norocul să-i fie studenți și să-i perceapă prezența charismatică, un simbol al intelectualului pur: acela care, ridicându-se deasupra accidentelor istorice și chiar a celor biografice, nu trăiește decât din (și prin) pasiunile intelectului.”³¹ *Jurnalul* aduce un argument în plus, față de considerațiile celor care au cunoscut-o, în favoarea voluptății cu care și-a trăit experiențele, a mobilelor intime care-au stat la baza acțiunilor exterioare ei, completând profilul unei personalități complexe, fără a-i înlătura aura de mister ce-a învăluit-o de-a lungul timpului. Modul în care și scrie jurnalul, cu răbdare pentru fiecare detaliu, pudoare, sentimentalism, dar analizând lucid și cu ferveor orice sentiment sau gest, folosind introspecția ca mijloc de elucidare, permit înscrierea cărții în paradigma scrisului feminin, fără a trimite, prin aceasta, la sexul biologic al autorului.

BIBLIOGRAFIE

Bibliografia operei

Petrescu, Ioana Em., *Jurnal*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005.

Petrescu, Ioana Em., *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, București, Editura Minerva, 1979, ed. a II-a, Pitești, Editura Paralela 45, Colecția „Deschideri”, Seria „Universitas”, 2000.

Petrescu, Ioana Em., *Ion Budai Deleanu și eposul cosmic*, Cluj, Editura Dacia, 1974.

Petrescu, Ioana Em., *Configurații*, Cluj, Editura Dacia, 1981, ed. a II-a, Cluj, Casa Cărții de Știință, 2002.

Petrescu, Ioana Em., *Eminescu și mutațiile poeziei românești*, Cluj, Editura Dacia, 1989.

Petrescu, Ioana Em., *Ion Barbu și poetica postmodernismului*, București, Editura Cartea Românească, 1993.

Petrescu, Ioana Em., *Portret de grup cu Ioana Em. Petrescu*, volum realizat de Diana Adamek și Ioana Bot, Cluj, Editura Dacia, 1991.

³¹ Virgil Podoabă, *Probitatea și probele*, în *Portret de grup cu Ioana Em. Petrescu*, volum realizat de Diana Adamek și Ioana Bot, Editura Dacia, Cluj, 1991, pag. 91.

Petrescu, Ioana Em., *Eminescu - poet tragic*, Iași, Editura Junimea, 1994, ed. a II-a, Iași, Editura Junimea, 2001.

Petrescu, Ioana Em., *Molestarea fluturilor interzisă* (scrisori americane, 1981-1983), Ediție alcătuită, postfață și note de Ioana Bot, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1998.

Petrescu, Ioana Em., *Modernism. Postmodernism. O ipoteză*, Cluj, Casa Cărții de Știință, 2003.

Petrescu, Ioana Em., *Studii de literatură română și comparată*, Cluj, Casa Cărții de Știință, 2005.

Bibliografie critică

Acterian, Jeni, *Jurnalul unei fete greu de mulțumit*, Editura Humanitas, București, 2005.

Bachelard, Gaston, *Poetica reveriei*, traducere din limba franceză de Luminița Brăileanu, prefață de Mircea Martin, Editura Paralela 45, Pitești, 2005.

Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediția a doua, revăzută și adăugită, Ediție și prefață de Al. Piru, București: Editura Minerva, 1982.

Cioculescu, Șerban, *Aspecte literare contemporane, 1932 – 1947*, București: Editura Minerva, 1972.

Cozea, Liana, *Confesiuni ale eului feminin*, Pitești: Editura Paralela 45, Colecția Deschideri, 2005.

Cozea, Liana, *Cvartet cu prozatoare*, Oradea: Biblioteca Revistei Familia, 1997.

Cozea, Liana, *Dana Dumitriu, Portretul unei doamne*, cu o postfață de Nicolae Manolescu, Pitești: Ed. Paralela 45, Colecția Deschideri, Seria Universitas, 2000.

Cozea, Liana, *Exerciții de admirație și reproș - Hortensia Papadat-Bengescu* – Pitești: Editura Paralela 45, Colecția Deschideri, Seria Istorie literară, 2002.

Cozea, Liana, *Prozatoare ale literaturii române moderne*, Oradea: Biblioteca Revistei Familia, 1994.

Jung, C. G., *În lumea arhetipurilor*, trad. din l. germană, prefață, comentarii și note de Vasile Dem. Zamfirescu, București, Editura „Jurnalul Literar”, 1994.

Jung, C. G., *Psihologie și alchimie*, vol. I, *Simboluri onirice ale procesului de individualizare*, trad. de Carmen Oniți, București, Editura Teora, 1996.

le Rider, Jacques, *Jurnale intime vieneze*, Editura Polirom, Iași, 2001.

Lejeune, Philippe, *Pactul autobiografic*, București, Traducere de Irina Margareta Nistor, București, Editura Univers, 2000.

Mihăieș, Mircea, *Cărțile crude. Jurnalul intim și sinuciderea*, Timișoara, Editura Amarcord, 1995.

Mihăieș, Mircea, *De veghe în oglindă*, București: Editura Cartea Românească, 1988.

Negrici, Eugen, *Iluziile literaturii române*, Editura Cartea Românească, București, 2008.

Simion, Eugen, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. I *Există o poetică a jurnalului?*, vol. II *Intimismul european*, vol. III, *Diarismul românesc*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001.

Simion, Eugen, *Genurile biograficului*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2002

Zaharia-Filipaș, Elena, *Studii de literatură feminină*, Editura Paideia, București, 2004.

În periodice

Anghelescu, Mircea, *A scrie și a publica un jurnal*, în „Observator Cultural”, Numarul 252-253, decembrie, 2004.

Balotă, Nicolae, *Henriette Yvonne Stahl. Între zi și noapte*, „România literară ” 4, nr 14, 1 aprilie 1971, p. 14 – 15;

Borbely, Ștefan, *Ironii, jocuri, șăgălnicii*, în „Familia”, Nr. 2, Februarie, 2001, pag.45.

Petraș, Irina, *Spații clujene*, în „Saeculum”, nr. 5-6, 2006.

Petroșel, Dana, *Omul de dincolo de nume* în „Convorbiri literare”, Nr. 9 / septembrie 2005.

Sălcudeanu, Nicoleta, *Retina lui Orfeu* în „Cuvântul”, Nr. 3 (333), Aprilie, 2005.

Șora, Simona, *Regimul artelor și munițiilor*, *Puzzlecturi*, în „Dilema veche”, Anul III, nr.112 - 23 martie 2006.

Vasilache, Simona, *Cota de avarie* în „România Literară”, nr 4, 2005.

Bibliografie electronică

http://www.online-literature.com/virginia_woolf/